ULUSLARARASI
TARİHTEN GÜNÜMÜZE
BİLECİK İLİ VE ÇEVRESİ
SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL SYMPOSIUM
FROM PAST TO PRESENT BİLECİK AND REGİONS

10-11 Eylül 2015-BİLECİK/TÜRKİYE

Editörler Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR

Prof. Dr. Bülent YILMAZ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALTUNGÖK

Bilecik - 2017

Uluslararası Tarihten Günümüze Bilecik İli ve Çevresi Sempozyumu

INTERNATIONAL SYMPOSIUM

FROM PAST TO PRESENT BİLECİK AND REGİONS

10-11 Eylül 2015-BİLECİK)

Editörler Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR

Prof. Dr. Bülent YILMAZ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALTUNGÖK

Bilecik - 2017

Uluslararası Tarihten Günümüze Bilecik İli ve Çevresi Sempozyumu
Bilecik Belediyesi ile Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Oğuz-Türkmen
Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Katkılarıyla
Gerçekleştirilmiştir.

Bu sempozyum kitapçığı Uluslararası Tarihten Günümüze Bilecik İli ve Çevresi Sempozyumuna sunulan tebliğlerden oluşturulmuştur. Eksik, düzeltilmeyen ve zamanında teslim edilmeyen tebliğler sempozyum bilim kurulu tarafından değerlendirme dışında tutulmuştur. Eserdeki tebliğlerin bilimsel, etik ve adli sorumlulukları yazarların kendilerine aittir.

BİLİM KURULU/SCIENCE BOARD

Prof. Dr. İbrahim TAŞ (Türkiye)

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN (Türkiye)

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR (Türkiye)

Prof. Dr. Abdusselam TADMORI (Lübnan)

Prof. Dr. Ali AKTAN (Türkiye)

Prof. Dr. Aydın ÇELİK (Türkiye)

Prof. Dr. Bülent YILMAZ (Türkiye)

Prof. Dr. Cüneyt KANAT (Türkiye)

Prof. Dr. Davut HUT (Türkiye)

Prof. Dr. Enver ÇAKAR (Türkiye)

Prof. Dr. Fazıl BAYAT (Türkiye)

Prof. Dr. Gazanfer PAŞAYEV (Azerbaycan)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Türkiye)

Prof. Dr. Kenan Ziya DAŞ (Türkiye)

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN (Türkiye)

Prof. Dr. Mavlyuda YUSUPOVA (Özbekistan)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Türkiye)

Prof. Dr. Omar TADMORI (Lübnan)

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR (Türkiye)

Prof. Dr. Ramazan ŞEŞEN (Türkiye)

Prof. Dr. Salim KOCA (Türkiye)

Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (Türkiye)

Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR (Türkiye)

Doç. Dr. Oguljeren HAJIYEVA (Türkmenistan)

Doç. Dr. Oktay Selim KARACA (Türkiye)

Doç. Dr. Tarana HASHIMOVA (Azerbaycan)

Yrd. Doç. Dr. Dauood REZAEI (İran)
Yrd. Doç. Dr. Masoumeh KHANZADEH (İran)
Yrd. Doç. Dr. Ali YİĞİT (Türkiye)
Dr. Ali SHAMIL (Azerbaycan)
Dr. Efzaladdin ASGAROV (Azerbaycan)
Dr. Zulfiyya VALIYEVA (Azerbaycan)
Dr. Yakhshikhanim NASIROVA (Azerbaycan)

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER IX

BİLECİK TARİHİNE COĞRAFYANIN ETKİSİ

Ali YİĞİT 1

OSMANLI HANEDANININ KUTSALLIK KAZANMASINDA BİLECİK VE ÇEVRESİNİN ROLÜ

Ahmet ALTUNGÖK 15

ANTİK ROMA'DAN GÜNÜMÜZE BİLECİK MERMERİ VE BİLECİK İLİ DOĞAL TAŞ POTANSİYELİ

Murat YURDAKUL 23

BİLECİK İPEKBÖCEKÇİLİĞİ

İlhan DORAN, *Murat KARAER*, *Nurgul ERGİN*, *Mehmet LAÇİN* 36

KURULUŞ DÖNEMİNİN BİLECİK YÖRESİ MANEVİ MİMARLARI

(ŞEYH EDEBALİ, DURSUN FAKİH VE KUMRAL ABDAL)

Mustafa BAŞ 52

GRAFİK TASARIMI BAĞLAMINDA DİNİ YAPILAR,

BİLECİK İLİ BOZÜYÜK İLÇESİ KASIMPAŞA CAMİİ ÖRNEĞİ

Ömer Zahid KUBAT 69

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NDE BİLECİK

Selma ÇETİNKAYA 94

BİLECİK, PAZARYERİ, KARAKÖY KÖYÜNDE OYNANAN KADIN OYUNLARI VE OYUNLARIN TÜRKÜLERİ

Sinan BAYRAM 117

BİLECİK İLİ'NİN TURİZM POTANSİYELİ

Ahmet VATAN 131

ATATÜRK'ÜN BİLECİK ZİYARETLERİ

Ferruh KAYALAN 150

BİLECİK TARİHİNE COĞRAFYANIN ETKİSİ

Ali YİĞİT*

ÖZET

Zaman ve mekân çoğu kez bir tire (-) ile birbirinden ayrılan, biri diğerini çağrıştıran iki köklü kavramdır. Tarih zamanın, coğrafya da mekânın ilmidir. Bu iki bilim de, biri diğerini çağrıştıran iki kardeş bilim dalıdır. Bu yazımızda Bilecik coğrafyasının tarihi olaylara olan etkilerini, tarihi bilgilere coğrafya çerçevesinden bakarak yorumlamaya çalıştık. "Hâl mazinin anahtarıdır" anlayışı ile günümüz coğrafi mekânının aynı zamanda geçmiş olayların sahnesi olduğu, dolayısıyla sahnenin iyi tanınması, orada yaşanmış olayları aydınlatmada ne kadar önemli bir rol üstlendiğini göstermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilecik, Tarih, Coğrafya, Tarihi Coğrafya

THE EFFECTS OF GEOGRAPHY ON THE HISTORY OF BILECIK PROVINCE (TURKEY)

ABSTRACT

Time and space are two deep rooted concepts which are often separated from each other with a hyphen (-), and remind each other. History is study of time whereas geography is study of space. These two sciences are sister science, and one evokes the other. In the study, we tried to interpret

* *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü.*

effects of geography of Bilecik on the historical events by looking at historical knowledge from the geographic perspective. Furthermore, we aimed to show that the present geographical space is the scene of past events thinking with the understanding of "the present is the key to the past", hence well recognition of the scene plays a significant role to illuminate the events that happened there.

Keywords: Bilecik, History, Geography, Historical Geography

GİRİŞ

"Topografya, tarihin temelidir"

Sir William Mitchell Ramsay (1851-1939)

Mekân, tıpkı zaman gibi içinde bulunan nesnelerden bağımsız olarak düşünülemez. Mekân, birbirleri ile etkileşime giren varlıkların şekillendirdiği bir alandır. Bu nedenle bir mekândan bahsederken, onun neyin ya da kimin mekânı olduğu önemlidir. Mekânı kavrayabilmek için, içinde barındırdığı objeye bakmak gerekir. Mesela ana rahmi bebeğin mekânıdır. Bebeğin kim olduğu ya da olacağı hangi rahimde olduğu ile yakından alakalıdır. Zaman ve mekân muğlâk kavramlardır. Onları belirli hale getirebilmek için, zamanı devirlere, mekânı da bölgelere ayırmak gerekir. Bir mekânı bölge yapan, o mekânı diğer yerlerden farklı kılan özellikleridir. Yani bölge herhangi bir yer değil, belirli bir yerdir. Yerin bir isim alması, sınırının belirmesi ve hepsinden önemlisi kendine has bir karakterinin olması, o yeri bir bölge yapar. Bilecik ilinin bulunduğu arazinin diğer yerlerden farklı olan özellikleri, ona bir bölge olma niteliği kazandırır. Bu farklılığı oluşturan temel etkenlerin başında da topografya gelir. Bu nedenle önce Bilecik ili ve çevresinin topografik genel görünümünü, yani reliefini[1] tanımak gerekir. Çünkü bu bölgede yaşanan ve geçmişte yaşanmış tarihî olaylara, yeryüzü şekillerinin doğrudan ya da dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır. Geçmişte yaşanan olayları, zamanda yolculuk yaparak gidip gözlemleme imkânımız olmasa da, olayların yaşandığı mekânlara giderek gözlem yapmamız, tarihî olayları daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır. Belgelerden elde ettiğimiz tarihî bilgilerin doğruluğunu, önemini ve değerini sadece arşiv kayıtlarıyla test etmekle yetinmeyip, olayların

[1] Bir yerdeki yeryüzü şekillerinin oluşturduğu engebelerin genel görünümüne relief (rölyef; kabartı ya da kabartma), rölyef içindeki yer şekillerinin her birinin ya da hepsinin birlikte oluşturdukları biçime de topografya (kabarıntı) denir.

geçtiği mekânlar üzerinde yapacağımız topografik incelemeler ile karşılaştırarak daha doğru bir sonuca ulaşabiliriz.

Bu yazıda, Bilecik ili ve çevresindeki yeryüzü şekillerinin önce genel çerçevesi ve karakteri, daha sonra da iklim, bitki örtüsü, toprak yapısı ve akarsu ağı gibi diğer bazı doğal özelliklerinin tarihî olaylara olan etkisi ortaya konmuştur.

Topografya-Ulaşım İlişkisi

Batıdan Balkanlar üzerinden gelip, güney ve doğuya yönelen her faaliyetin önüne çıkan ilk engel Marmara denizidir. Marmara'yı Ege'ye ve Karadeniz'e bağlayan boğazlar ise bu geçişler için stratejik önemi olan yerlerdir. Bu duruma Bilecik açısından baktığımızda öncelikli olarak, bizi İstanbul boğazı ve Marmara denizinin doğusu ilgilendirmektedir.

Marmara denizi, doğuda kara kütlesi içine sokulan iki körfez ile son bulur. Bunlardan daha dar ve devamlı olanı, kuzeydeki İzmit körfezi ve onun karadaki devamı olan Sapanca gölüdür (Yücel, 1987). Kuzeyden Kocaeli platosu güneyden Samanlı dağları ile kuşatılmış bulunan İzmit-Sapanca oluğunun doğusunda yer alan Adapazarı ovası, Hendek civarında hafif bir eşikle Düzce ovasına bağlanır. Bu topografik doğrultu ilk bakışta ulaşım açısından çok uygun gibi görünebilir. Ancak bu çukur alanlara yerleşmiş olan geniş sulak alanların, bataklıkların varlığı, 19. yüzyıl ortalarına kadar, insanların rahat hareket etmesini engelleyen temel unsur olmuştur. Söz konusu alan özellikle kış ve bahar aylarında ulaşımı zorlaştırmış, neredeyse imkânsız hale getirmiştir. Bunların kurutulması, ortadan kaldırılmasıyla ilgili çalışmalar yakın zamana kadar sürmüştür. Bu bataklıkların son bakiyeleri 20. yüzyılın ortalarında kurutularak tarıma ve yerleşmeye açılabilmiştir. Geçmiş dönemlerde ulaşım için pek uygun olmayan bu güzergâh yerine, bu oluğun güneyi kullanılıyordu.

Bu çukur sahanın güneyinde yükselen Samanlı dağları ve onun Geyve boğazından sonraki morfolojik uzantısını oluşturan Karadağ ve Elmacık dağları sırası, doğuda Bolu dağlarına bağlanır. Samanlı dağları, ulaşımı tarihin hiç bir döneminde tam engellememiştir. Fakat ulaşım güzergahlarına yön veren önemli bir kalıp görevi üstlenmiştir. Marmara denizinin doğu kısmında, İzmit ve Gemlik körfezleri arasında yer alan Armutlu yarımadası ile başlayan ve doğuda Sakarya nehri tarafından açılmış Geyve boğazına kadar yaklaşık 130 km doğu-batı doğrultusunda, kuzey ve güneyindeki çukur sahalar arasında, devamlı yüksek bir sırt halinde uzanan Samanlı dağlarının zirvesi,

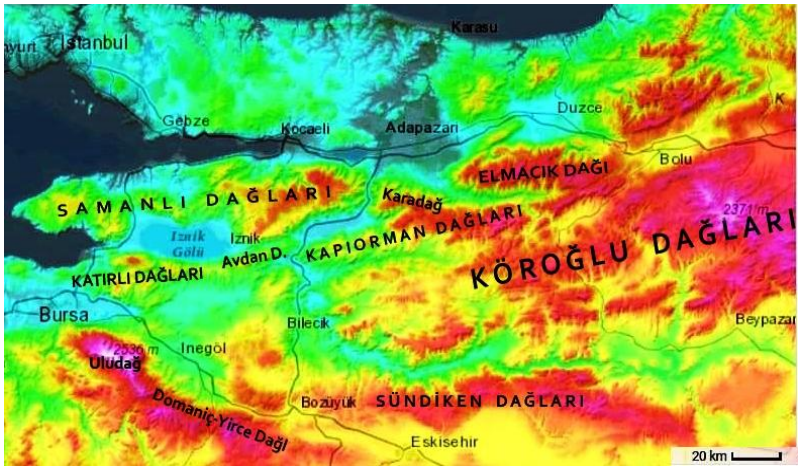
bugün Kartepe olarak değiştirilen Keltepe'de 1600 m'yi aşar. Samanlı dağları bu kısımda yaklaşık 60 km boyunca ulaşıma engel oluşturmaktadır. Ancak bu dağın batıda Armutlu yarımadasına doğru, genel hatlarıyla bir plato halini alan kısmından, özellikle iki yerden daha kolay geçilebilmektedir. Bunlardan biri, tarihî devirlerde sıklıkla kullanılmış olan ve Yalakdere havzası üzerinden Karamürsel'i İznik'e bağlayan güzergâhtır. Diğeri ise, daha çok bugün yoğun bir şekilde kullanılan Yalova'yı Orhangazi'ye bağlayan karayolunun geçtiği kesimdir. Samanlı dağlarının doğusundaki Geyve boğazı da eskiye oranla günümüzde ulaşıma daha uygundur. Eski dönemlerde Sakarya nehrinin taşkınları ve Adapazarı ovasının bataklıkları nedeniyle günümüzle kıyaslandığında çok daha az ve sınırlı kullanılabilmekteydi. Roma ve Bizans zamanında Dil iskelesine varan yolcular, denizyoluyla Hersek deltasına ulaştıktan sonra, Karamürsel yakınından başlayan karayoluyla önce İznik'e ve oradan da Bilecik üzerinden Orta Anadolu'ya geçmişlerdir (Yücel, 1987). Nitekim, Doğu Roma-Bizans, Orta Anadolu'ya ya da güneye olan seferlerinde hep bu yolu kullanmış, Haçlı seferlerinde bu güzergah takip edilmiştir. Önceleri Hıristiyan hacılar, daha sonra hacca gidecek Müslümanlar, Mısır seferine çıkan Yavuz Sultan Selim, aynı yoldan ilerlemişlerdir (Eskikurt, 2014). Bugün de İstanbul–İzmir karayolu, Yalova gerisindeki alçak bir boyundan; Ankara–İstanbul demiryolu, Geyve boğazından faydalanarak, Samanlı dağlarını rahatlıkla geçmektedir.

Samanlı dağlarının güneyinde yer alan Gemlik körfezinin karadaki devamı ise, kabaca doğu-batı yönünde Karsak (Garsak) eşiği, İznik gölü depresyonu, Karatekin (Karadin) oluğu ve eski adı Akhisar olan Pamukova depresyonu şeklinde sıralanır. Yerleşim, tarım ve ulaşım açısından büyük bir değer taşıyan bu çukur sahadan, Roma ve Osmanlılar zamanında Gebze'den İznik'e oradan da Mekece'ye ulaşan ve burada Sakarya'yı geçerek Taraklı, Göynük, Nallıhan, Beypazarı üzerinden Ankara'ya ulaşan tarihî yol geçiyordu. Bu yol, günümüzde karayolu için Bolu-Gerede-Kızılcahamam hattının tercih edilmesiyle, eski canlılığını yitirmiştir.

Bilecik ili arazisinin kuzey sınırını oluşturan bu çukur sahayı güneyden kuşatan dağ sırası, Mudanya tepeliklerinin doğuya uzantısı olan İznik gölü güneyindeki, Katırlı ve Avdan dağları, Pamukova güneyindeki Kapıorman dağları ile Köroğlu dağlarına bağlanır. Köroğlu dağlarının batı uzantısı olan ve zirvesi 1500 m.ye yaklaşan Kapıorman dağları ile Avdan dağları arasında, Mekece güneyinde Sakarya nehrinin açtığı Cambazkayalar boğazı ile Pamukova'ya girilir. İznik ya da Geyve üzerinden güneye giden yolların

birleşerek Bilecik'e yöneldiği bu boğaz Bilecik'in kuzeye açılan kapısı görevini üstlenir.

Bilecik ili güneyinde, batıda Uludağ'dan başlayan ve güneydoğu yönünde Domaniç ve Yirce dağları üzerinden Türkmen ve Emir dağları ile devam eden dağ sırasının Bozüyük batısında Sündiken dağları ile çakıştığı yer ise Bilecik arazisinin güney kapısını oluşturmaktadır. Uludağ-Domaniç-Yirce dağları gibi Sündiken dağları da, burada ulaşıma engel oluşturan sürekli yüksek sırtlarla devam eden sıralardır. Bu iki noktanın temas yerine yerleşmiş olan Karasu ve Mezit vadileri en önemli geçiş yerleridir. Karasu vadisi, tarihin eski çağlarından beri doğal bir yoldur. Geçmişte ve günümüzde aktif bir şekilde kullanılan Karasu vadisine karşın, günümüzdeki karayolu ile 11 farklı yerlerde kesişen Mezit vadisi, akarsuyun ve sık ormanların engelleyici etkisi nedeniyle tarihi dönemlerde pek kullanılamamakta, bunun yerine İnegöl ovasından çıkan yol Ahi dağını aşmakta ve Pazaryeri üzerinden Karaköy'de Karasu vadisini takip eden güzergaha bağlanmakta idi. Günümüzde İstanbul-Eskişehir hattının Bursa-Eskişehir hattı ile birleştiği yerde kurulan Bozüyük, Bilecik arazisinin güney kapısı başında bulunmaktadır.

Şekil 1. Bilecik Çevresinin Topografik Görünümü (http://de-de.topographic-map.com'dan yararlanılarak oluşturulmuştur)

Kuzeyden ve güneyden Bilecik'i çeviren dağ sıraları, batıya doğru gittikçe birbirine yaklaşmakta ve Yenişehir ovası ile Bursa ovası arasındaki

eşikte en dar noktasına ulaşmaktadır. Eski adı Dimboz olan Erdoğan köyün bulunduğu bu mevki de Bilecik coğrafyasının batı kapısını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Bilecik'in orta yükseklikte plato karakterli arazisi batıda İnegöl ve Yenişehir ovaları üzerinden Bursa'ya bağlanmaktadır. Bursa ovası, fazla yüksek olmayan Mudanya sırtları üzerindeki alçak bir eşikle deniz kıyısına bağlandığı gibi, Bursa–Karacabey ovaları arasına giren az yüksek; Karacabey'den Manyas çukuruna geçerken, farkına zor varılan eşiklerle bölmelere ayrılan, alçak kısımlarına Uluabat ve Manyas göllerinin yerleştiği çukur alanlar silsilesi ile batıya doğru devam eder.

Bilecik'in doğu tarafını ise doğuya doğru ilerledikçe yükselen ve engebeleşen Köroğlu dağları kütlesi kapatmaktadır. Köroğlu dağları, kuzeyde Göynük, Gerede ve Devrez ırmağının oluşturduğu çukur sahanın güneyinde, kesintisiz 400 kilometre uzunluğa sahip devamlı bir dağlık kütledir. Burası daha çok lav ve tüflerden oluşmuş, geniş ve ormanlık bir platodur. Sündiken dağları ile Köroğlu dağları arasına yerleşen Sakarya, bu dağ ve plato sahasını geçebilmek için Harmankaya, Koyunlu, Hamitabat, Evlekkaya, Darca ve Paşalar gibi pek çok yerde kanyon adı verilen dar ve derin vadiler kazmıştır. Bu kanyonlar ulaşımı engellemiş, bu sebeple Orta Sakarya vadisinde düzenli ve sürekli bir güzergâh oluşamamıştır.

Köroğlu dağlarının batıya doğru alçalan ve platolara dönüşen kısmı Bilecik ili arazisini oluşturmaktadır. Bu arazi yukarıda tanımladığımız dağ sıraları ile adeta kuşatılmış ve geçilmesi imkânsız olmamakla birlikte, rahat ulaşımı zorlayan engeller nedeniyle, yine yukarıda tanımladığımız üç önemli giriş-çıkış noktası ya da kapıya zorunlu olarak yönelmiş belirli güzergâhlar üzerinde bulunmaktadır.

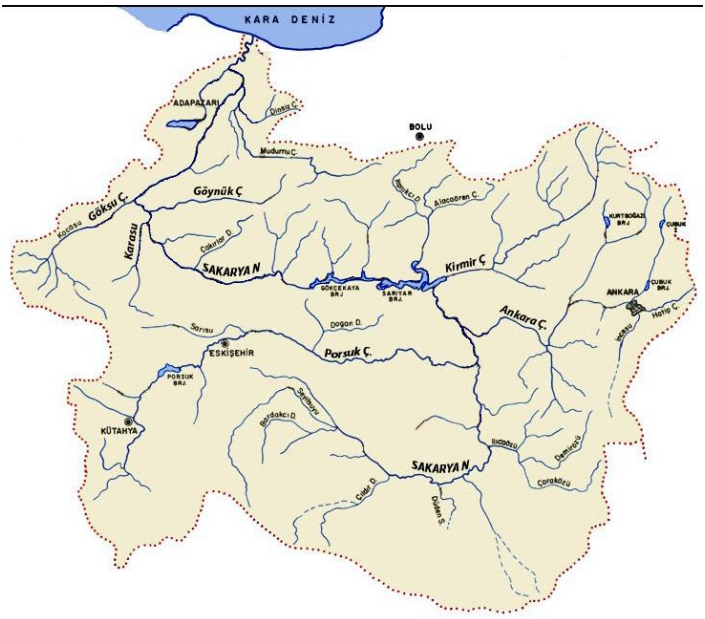
Özetle, Bilecik çevresinde topografyanın uzanış doğrultusu kabaca doğu-batı yönünde ve kuzeyden güneye doğru ard arda sıralanan dağlık-tepelik kuşaklar ile bunların arasına giren küçük düzlük ve vadi tabanlarından oluşmaktadır. Bu topografik şartlar nedeniyle, Bilecik ve çevresinde büyük nüfus kitlelerini barındıracak geniş tarım alanları bulunmadığı gibi, önemli ve yaygın maden yatakları ya da başka bir potansiyeli de olmamıştır. Bu sebeple ve sonuç olarak rahatlıkla Bilecik coğrafyasının tarih boyunca en önemli vasfı geçit özelliğidir denilebilir. Bilecik havalisindeki, geçmiş dönemlere ait yol, köprü, han ve kervansaray gibi kalıntılar, bu özelliği ispatlayan en önemli delillerdir.

Akarsu Ağı

Bilecik çevresinin akarsu ağına göz attığımızda, tüm sistemin Sakarya nehri ve onun kollarından oluştuğu görülmektedir. Murat dağından kaynaklarını alan Porsuk çayı, Kütahya ovasından geçerek Yirce ve Türkmen dağları arasında Sabuncupınarı eşiğinde açtığı gediği aştıktan sonra, arada pek önemli engeller olmamasına rağmen, İnönü ovasına yönelip oradan da Bozüyük üzerinden Karasu vadisi aracılığı ile kısa yoldan Sakarya nehriyle buluşmak yerine, Eskişehir-Alpu ovasından geçerek, Sündiken dağlarına paralel olarak yaklaşık 150 km doğuya doğru yol aldıktan sonra Polatlı'nın kuzeybatısında, Yassıhöyük (Gordion) karşısında Sakarya ırmağına ulaşır. Türkmen ve Emir dağlarından inen derelerin Çifteler ovasında birleşerek doğuya doğru yönelmesiyle vücut bulan Sakarya nehri de, Sivrihisar dağları engeli nedeniyle zorunlu olarak belirlediği batıdan doğuya doğru olan yönünü Polatlı'nın güneybatısında değiştirerek kuzeye döner, burada Porsuk ve Ankara çaylarını alarak güçlenen Sakarya, Sündiken dağlarını yardıktan sonra Kirmir çayını da alır ve Sündiken dağlarının kuzeyinde adeta ters dönerek batıya yönelir. Bu kesimde kurulmuş olan Sarıyar, Gökçekaya ve Yenice barajlarının arka arkaya dizilmiş göl sahalarında biraz genişleyen Sakarya nehri vadisi, İnhisar'dan sonra daralarak Köroğlu ve Sündiken dağları arasında Harmankaya, Koyunlu, Hamitabat, Evlekkaya, Darca ve Paşalar gibi dar ve derin boğazlardan geçtikten sonra Karasu kolu ile birleşerek genel hatlarıyla güney-kuzey doğrultusundaki ulaşım için daha uygun olan nispeten geniş vadisine yerleşir. Buradan sonra Cambazkayalar boğazından Pamukova'ya giren Sakarya, Geyve boğazını takiben, Adapazarı ovasına oradan da Mağara ve Akkum boğazlarını geçerek Karasu kasabası batısında Karadeniz'e kavuşur.

Sakarya nehrine Bilecik arazisinde katılan Karasu ve Göynük çaylarının vadileri ulaşım açısından değer taşırlar. Bunlardan Bozüyük ovasından doğarak Vezirhan yakınlarında Sakarya nehrine karışan Karasu çayının bugünkü gücüyle asla kıyaslanamayacak kadar genişliğe ve olgunluğa sahip vadisinin ulaşım açısından önemini yukarıda belirtmiştik. Karasu gibi Sakarya'nın önemli kollarından, Göynük çayı, Göynük kasabası yakınlarından doğar ve batıya doğru akarak Osmaneli yakınlarında Sakarya'ya kavuşur. Göynük çayı vadisinden pek işlek olmasa da, Gölpazarı'nı Taraklı üzerinden Göynük'e bağlayan yol geçer. Sakarya'nın önemli kollarından biri olan ve adeta Bilecik arazisinin batı sınırını çizen Göksu çayı ise, çevre dağ ve platolardan doğan akarsuların İnegöl ovası tabanında bileşmesiyle Kocadere

adını alır. İnegöl ile Yenişehir ovaları arasındaki eşiği yararak girdiği Yenişehir ovasını da geçtikten sonra, özellikle Hayriye ve Orhaniye köyleri arasında ulaşıma pek uygun olmayan boğazın çıkışında, Osmaneli yakınlarında Sakarya'ya batıdan karışır.

Şekil 2. Sakarya nehri havzası (EİEİ-2009'dan faydalanarak çizilmiştir)

Topografya ile Nüfus ve Yerleşmelerin Dağılışı Arasındaki Bağlantı

Bilecik ili arazisi içinde kalabalık nüfus kitlelerini barındırabilecek geniş düzlükler yer almaz. Öyle ki il arazisinde ova olarak ifade edilebilecek düzlüklerin oranı % 10'u bile bulmaz. İl topraklarının yarıdan fazlası ormanlarla kaplı bulunmakta ve ancak 1/3'inde tarım yapılabilmektedir. Bu topraklarda bugün 200 binden fazla nüfus yaşamakta ise de, bunun yaklaşık 3/4'ü 1970'lerde uygulanan teşviklerle bazı sanayi işletmelerinin kurulması ile gelişen, Bozüyük, Bilecik, Osmaneli ve Söğüt gibi merkezlerde oturan nüfustur. Nitekim Cumhuriyetin ilk yıllarında Bilecik il nüfusu toplamı 115 bini ancak bulmakta idi. 1935'te 125 bin olan nüfus, ancak 1980'de 150 bine

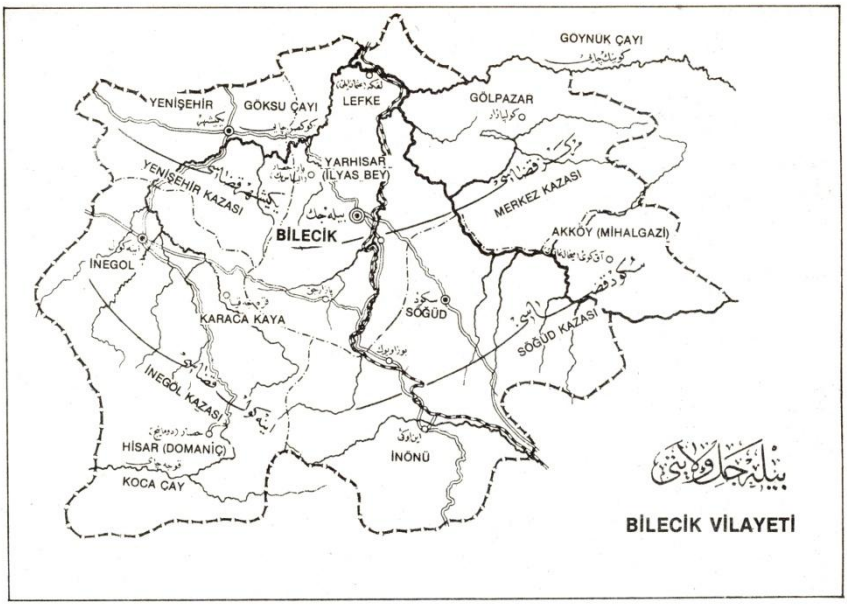
ulaşabilmiştir. Yani bugün Türkiye nüfusu, 1927'dekinin yaklaşık 6 katı artmış olmasına rağmen bu oran Bilecik'te 2 katını bile bulamamıştır.

Bu nüfusun il içindeki dağılışına baktığımızda, Bozüyük, Gölpazarı, Pazaryeri gibi kasaba ve şehirlerin çevrelerindeki küçük ovalar, Karasu vadisinin biraz genişlediği kesimleri ile Karasu'nun Sakarya ile birleştiği kısımda Vezirhan-Osmaneli civarındaki vadi tabanları ve yine bazı yerlerde oluşmuş küçük düzlükler, Bilecik'te kırsal nüfusun yoğunlaştığı başlıca yerlerdir. Ovalar ve vadi tabanları genelde nüfusun sıklaştığı yerlere karşılık gelirken, yüksek platolar, tepelik alanlar ve dağlar nüfusun seyrekleştiği, hatta ortadan kalktığı yerler olarak belirmektedir (Özgür, 1990). Tarımda sulama imkânlarının olduğu yerlerde, tarımın çeşitlendiği ve ekonomik hayatın canlandığı gözlenmektedir. Ancak bütün bu saydığımız yerlerde bugün bile ancak 50 bin kişilik bir kır nüfusu barındığını düşündüğümüzde, tarihî dönemlerde tek meşgalenin tarım ve özellikle hayvancılık olması da göz önüne alınırsa, bu coğrafyanın, tarihin hiçbir döneminde büyük nüfus kitlelerini barındırmadığını, önemli şehirsel merkezlerin gelişebilmesine imkân tanımadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Gerçekten Bilecik çevresinde eski çağlara ait önemli hiçbir kalıntı bulunmamaktadır. İlk çağda ve Roma-Bizans döneminde, bu bölgenin en önemli merkezi hiç kuşkusuz İznik (Nikaia) dir. M.Ö. IV. yüzyılda kurulan İznik, önce Bithynia krallığının, sonra aynı isimli Roma eyaletinin, daha sonra ise Anadolu Selçukluları'nın başşehri olmuştur. İznik'i Eskişehir'e (Dorylaion) bağlayan güzergâhta en önemli konaklama yerlerinden biri, Adapazarı-Geyve ve Göynük-Taraklı üzerinden gelen yolların İznik'ten gelen yolla birleştiği yerdeki Osmaneli (Leukai) idi. Buradan sonra yol üzerinde Bilecik (Agrileion - Belo Kome), Pazaryeri (Armenokastron), Bozüyük (Lamunia) ve Söğüt (Sagouda) bilinen yegane şehirlerdir (Ramsay, 1960). Osmaneli yakınında bulunan Roma köprüsü dışında bu yerleşmelerin hiç birinde, ilk çağdan ya da Roma-Bizans devrinden günümüze ulaşmış gözle görünür hiçbir kalıntı yoktur (Umar, 2004). Sadece daha önce var oldukları ile ilgili söylentiler bulunmaktadır. Bütün bu yerleşmelerde Osmanlı döneminden kalma bazı eserler mevcuttur. Bu da Bilecik çevresinin en mamur olduğu dönemin Osmanlı çağı olduğunu göstermektedir.

Osmanlı devletinin hayat bulması için adeta bir ana rahmi özelliği taşıyan bu mekân, doğurduğu canlıyı yaşatabilecek imkânlara sahip olmadığı için, bu imkânların olduğu coğrafyalara sevk etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı beyliği bu topraklardaki gelişimini tamamladıktan sonra kendisine

dar gelen bu araziden önce Yenişehir ovasına, oradan da Bursa ovasına taşarak gelişimini sürdürmüştür. Fakat Güney Marmara'yı yönetmek için yeterli olan Bursa'nın potansiyeli de bu defa Balkanlara yönelen devlete yeterli olamamış, bunu önce Edirne ve ardından üç kıtaya hükmedecek devletin merkezi olmaya en uygun yer olan İstanbul ikame etmiştir.

Şekil 3. Osmanlının son döneminde Bilecik vilayeti (Tuğlacı, 1985'den)

Kısacası, her coğrafyanın taşıyabileceği bir ağırlık vardır, Bilecik'in taşıyabileceği ağırlık Osmanlı'yı doğuracak kadardı, O'nun büyüyüp gelişmesine yeterli değildi demek, yanlış bir çıkarsama olmaz.

Topografya ile İklim, Bitki ve Toprak Örtüsü Bağlantısı

Yeryüzü şekillerini tanımlarken de ifade edildiği gibi, Bilecik çevresinde topografyanın uzanış doğrultusu kabaca doğu-batı yönünde ve kuzeyden güneye doğru ard arda sıralanan dağlık-tepelik kuşaklar ile bunların arasına giren küçük düzlük ve vadi tabanlarından oluşmaktadır. Bu durum kuzeyin iklim özelliklerinin güneye sızmasına engel oluştururken, doğu batı yönlü hava hareketlerine de kolaylık sağlamaktadır. Bundan dolayı, Bilecik

çevresinin iklimi incelenirken bu durum sürekli göz önünde bulundurulmalıdır.

Bilecik ikliminden bahseden yazılarda nerdeyse kural haline gelmiş Bilecik ilinin bir geçiş bölgesinde bulunduğu, ilin batı kısmının Marmara ikliminin, kuzey ve doğusunun Karadeniz ikliminin güney kısmının da İç Anadolu ikliminin özelliklerini taşıdığı şeklinde bir ifade vardır. Elbette her coğrafi faktör yakından uzağa doğru çevresindeki olaylardan etkilenir. Ancak burada etkiden ziyade bir kesin yargı halini almış, kalıplaşmış bir ifade ve buradan hareketle Bilecik'in 4 bölgede toprağı olan il gibi bulmaca sorularının klasiği halini almış bir durum söz konusudur. O halde gerçek nedir? Aslında gerçeği anlamak için, özellikle kış aylarında hava durumu bültenlerinde sık sık duyduğumuz bir ifadeyi hatırlamak gerekir: "Balkanlar üzerinden gelen soğuk ve yağışlı hava kütleleri Edirne'den girdi, İstanbul'a geldi, Ankara'ya ulaştı…" gibi. Bu haberlerden de aşina olduğumuz hava kütlelerinin hareket mekanizması bölgenin iklimini ve dolayısıyla diğer coğrafi olayları da açıklamaya yardım edecek bilgiler içerir.

Gerçekten Balkanlar üzerinden gelen soğuk hava dalgası Trakya kesiminde şiddetli kış manzaraları oluşturur. Bu hava kütlesi Marmara denizi üzerinden geçerken biraz ılıklaşır, biraz da nemlenir. Kara içerisinde küçük bir su kütlesi olan Marmara'nın denizel etkileri, ifade ettiğimiz gibi sınırlıdır, ancak iklimde farklılık yaratmaya yeter. Bu yüzden gerçek Marmara iklimi Güney Marmara'da özellikle Bursa çevresinde yaşanır. Buradan hareket eden nispeten ılık ve nemli hava, Köroğlu dağları ile Sündiken dağları arasına yerleşmiş Sakarya vadisi aracılığı ile kanalize olarak Ankara yakınlarına kadar sokulur. Özellikle Nallıhan'dan sonra etkisi nerdeyse silinir. İşte hemen tüm Bilecik ili, Marmara havalarının karasallaşarak içe sızdığı bu sahada yer alır. Özellikle Sakarya vadisi içinde uygun topografya şartlarının olduğu yerlerde yerel iklim özellikleri de oluşur, bu çoğunlukla ve yanlış olarak ifade edildiği şekliyle bir mikroklima değil lokal klimadır. Yoksa Karadeniz etkilerinin üç büyük dağ sırasını aşıp Bilecik çevrelerine kadar sirayet etmesi, sokulması söz konusu değildir. Değil Söğüt, Gölpazarı, Yenipazar, İnhisar gibi yerler için, Samanlı dağlarının güneyindeki Pamukova'ya bile Karadeniz ikliminin sızdığını iddia etmek akıl işi değildir. Bu iddialar, bilimsel verilerden nasiplenmemiş ve ciddiyetten uzak ifadelerdir.

Bu iklim şartları bitki örtüsünü de aynı şekilde etkilemekte, iklimin geçiş karakteri özellikle doğal bitki örtüsüne, hatta tarım ürünlerinin tür ve çeşitliliğine de etki etmektedir. Nitekim Gemlik körfezi ve İznik gölü

çevresinde yoğunluk kazanan zeytinlikler, buradan Sakarya vadisi boyunca Osmaneli çevresine kadar sokulur. Nemli ormanların yetişmesine son derece elverişli ortamların oluştuğu Bozüyük-İnegöl arasındaki Yirce dağı kuzey etekleri Muratdere arasındaki Mezit vadisi boyunca uzanan saha, Bilecik'te orman örtüsünün en yoğun olduğu alandır. Aslında Bilecik çevresinde Karadeniz bölgesi ormanlarını andıran en önemli yer burasıdır. Doğuda Köroğlu dağlarının yüksek kesimlerine doğru Karaçam ormanlarının kapladığı alanlar genişler. Güneyde Sündiken dağlarının İç Anadolu'ya bakan kesimlerinde de bozkır bitkilerinin hâkimiyeti artar. Bilecik çevresinde, günümüzde olduğu gibi geçmişte de çok çeşitli meyveler yetiştirilmiştir. Ancak tarıma uygun arazilerin azlığı, yetiştirilen ürün miktarının da az olmasına, dolayısıyla da önemli bir ticari meta halini almasına yetmemiştir. Bilecik'te geçmiş dönemlerin en önemli uğraşlarından biri olan, ipek böcekçiliği ve ipekli dokuma sanayi ise günümüzün sentetik kumaşları ile rekabet edemediği için bugün ortadan kalkmıştır.

İklim ve bitki türlerindeki çeşitlilik toprak türlerinde görülmez. İl yüzeyinin yarısından fazlası kahverengi orman toprakları ile, 1/3'i de kireçsiz kahverengi orman toprakları ile kaplıdır. Bilecik çevresinde görülen topraklarda iklim kadar, orman ve kireç ağırlıklı kayaç yapısının etkileri de bariz şekilde hissedilmektedir. Bilecik arazisini, az olgunlaşma göstermiş, genç topraklar kaplar. Yaprağını döken orman ağaçları altında gelişen, bol organik madde içerdiği için koyu renkli olan bu toprakların fazla yağış nedeniyle yeteri kadar yıkanmış olanında, çözünebilen maddeler topraktan uzaklaşır. Yağışın yeterli olmadığı yerlerdeki toprakların bünyesinde ise bol miktarda kireç bulunur. İster kireçli ister kireçsiz olsun, orman toprakları genel olarak tarıma elverişli değildir. Ormanlık yerlerde yağış fazlalığı sonucu, kireçle birlikte bitki besin maddeleri de büyük ölçüde yıkanarak topraktan uzaklaştırılmıştır. Onun için bu topraklar bitki besin maddesi yönünden fakirdir. Bu yüzden ormanların tahribiyle tarıma açılan bu topraklar, kısa sürede verimsiz hale geldiğinden, uzun süre tarım yapılamaz. Ayrıca orman toprakları genellikle yamaç arazi üzerinde bulunduğu için, üzerindeki ormanın tahribi ile, kısa sürede erozyona uğrar. Bu nedenle Bilecik ili arazisi içerisinde oranı % 4'ü ancak bulan alüvyal ve kolüvyal topraklar dışında tarıma uygun toprak türleri çok azdır. Dolayısıyla Bilecik'te tarım yapılan toprakların büyük bir kısmı ekip-biçmeye pek uygun olmayan arazilerdir. Daha çok orman ve mera için uygundurlar.

SONUÇ

Görülüyor ki, bir bölgenin coğrafî şartları, o bölge üzerinde yaşayan toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, dini ve kültürel yapılarını çeşitli şekillerde etkilemektedir. Başka bir deyişle, coğrafî faktörler, insan topluluklarının tarih içerisindeki yaşantılarına yön vermektedir. Bilecik coğrafyasının da tarihin akışına çok belirgin olmayan ama önemli katkıları olmuştur. Bu katkıları tam olarak anlayabilmek, kavrayabilmek için Bilecik coğrafyasının ayrıntıları ile tarihî belgeleri birlikte değerlendirmek gerekmektedir. O halde denilebilir ki, tarihî araştırma yapan kimselerin, ya da herhangi bir tarihî olayı nakledecek olanların, olayları değerlendirirken, coğrafî şartları muhakkak surette göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Aksi takdirde, olayları tam manasıyla anlamak son derece güçleşecek, bu da birtakım yanlışlıklara yol açacaktır. Bu durumda şunu da belirtmekte fayda vardır: Tarihçiler ya da tarih araştırıcıları, kaleme alacakları çalışmaların baş tarafına mutlaka, coğrafî mekânı tanıtan, anlatan, açıklayan bir bölüm ilave etmelidirler (Memiş, 1990). Böylelikle olayları anlama, değerlendirme ve açıklama bakımından, kolaylık sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Akurgal, E. (1986). Anadolu Tarihinin Oluşmasında Jeomorfolojik Özelliklerin Rolü, *Anadolu Araştırmaları,* X, 21-30, İstanbul.

Darkot, B. (1979). Bilecik, *MEB İslam Ansiklopedisi,* cilt: 2, 611-612, İstanbul.

EİE, (2009). (Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müd.) Resmi İnternet Sitesi, (www.eie.gov.tr).

Emecen, F. (1992). Bilecik, *DİA,* cilt: VI, 154-156, İstanbul.

Eskikurt, A. (2014). 7. ve 12. Yüzyıllar Arasında Anadolu'yu Kateden Bazı Askerî Seferler ve Güzergâhları, *Tarih Okulu Dergisi (TOD),* XX, 33-79.

Honigmann, E. (1970). *Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Grekçe, Arapça, Süryanice ve Ermenice Kaynaklara Göre 363'den 1071'e Kadar,* (F. Işıltan, çev.), İst. Üniv. Ed. Fak. yayını, İstanbul.

Hütteroth,W. D. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihî Coğrafyası, *Türkler,* cilt: IX, 45-53, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Kahraman, N. & Arıkan, R. (2015). Gebze'den İznik'e İpek Yolu, *Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri,* (s. 287-306.), Kocaeli.

Memiş, E. (1990). *Tarihî Coğrafyaya Giriş,* Selçuk Üniv. Eğitim Fakültesi yay. No: 17, Konya

Özgür, E. M. (1990). Bilecik Coğrafyası, *Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası.* (M. Pektaş, çev.), MEB Yayını, İstanbul.

Taeschner, F. (1924). *Das Anatolische Wegenetz, I,* Leibzig.

Tomaschek, W. (1891). VIII. Zur Historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter*, SBAW,* Band 124, Wien.

Tuğlacı, P. (1985). *Osmanlı Şehirleri,* Milliyet Yayınları, İstanbul

Umar, B. (2004). *Bithynia, Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi,* İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Yiğit, A. (2006). Geçmişten Günümüze Türkiye'yi Bölgelere Ayırma Çalışmaları ve Yapılması Gerekenler, *IV. Ulusal Coğrafya Sempozyumu,* (s.33–44), Ankara.

Yücel, T. (1987). *Türkiye Coğrafyası*. Türk Kültürünü Arşt. Enst. yay: 68, seri: VII, sayı: A.5, Ankara.